

ƏDƏBİ TƏHLİL. MƏTN POETİKASI

Hüseyn Cavidin lirikasında təkrir üslubi-poetik fiquru

Əzizəğa Nəcəfzadə

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi. Azərbaycan.
E-mail: azizaga.necefov@mail.ru

Annotasiya. Hüseyn Cavid lirikasına xüsusi ahəngdarlıq bəxş edən ən mühüm poetik vasitələrdən biri də təkrardır. Şair söz, ifadə və cümlə təkrarından şeir vahidlərində eyni və ya ardıcıl gələn misralarda müxtəlif mövqedə istifadə edir. Nəticədə, o, fikrin daha təsirli təqdiminə nail olur. Təkrarın müxtəlif növlərindən istifadə H.Cavid şeirlərinin daha yaddaqalan olmasını təmin edir.

Açar sözlər: təkrir, anafora, epifora, lirika, vizual və akustik gözəllik

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.10.2022; qəbul edilib – 22.10.2022

The repetition-device of poetry in Hussein Javid's lyrics

Azizəğa Najafzadə

Doctor of Philosophy in Philological Sciences
Husein Javid's Home Museum of ANAS. Azerbaijan.
E-mail: azizaga.necefov@mail.ru

Abstract. The repetition is one of the most important poetical devices that gives the special harmony to Hussein Javid's lyrics. The poet uses the repetition of words, phrases and sentences in the same or consecutive verses within the units of poetry by using it differently. As a result, he achieves a more effective presentation of the idea. The different types of repetition, he applied for, makes Javid's poems more memorable.

Keywords: repetition, anaphora, epiphora, lyrics, visual and acoustic niceness

Article history: received – 11.10.2022; accepted – 22.10.2022

Giriş / Introduction

Böyük mütəfəkkir sənətkar, istedadlı dramaturq Hüseyn Cavid Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində həm də incə ruhlu lirik, romantik əsərlər müəllifi kimi də şöhrət qazanmışdır. Bədii yaradıcılığa şeirlə başlayan ədib lirikasında klassik şeir ənənələri ilə xalq ədəbiyyatının mühüm özəlliklərini üzvi şəkildə birləşdirərək ümumtürk ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini yarada bilmişdir. Onun şeirlərinə nəzər saldıqda klassiklərin əsərlərinin bilavasitə təsirini açıq sezmək olmasa da, Azərbaycan və Türkiyə ədəbiyyatının tanınmış simalarının yaradıcılığının üzvi sintezindən doğan yeni bir yol görmək olur. Cavid lirikası, Cavid üslubu XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı üçün bir yenilikdir, əlvan emosiyaların orijinal ifadə tərzilə seçilən yeni dəst-xəttidir. Onun lirikasında xüsusi pafos var. Bu da ideyanın daha kamil təqdimatına xidmət edir, Cavidin şeirlərini başqa şairlərin əsərlərindən fərqləndirir. Belə demək mümkünsə, onun fərdi üslubunu müəyyən edir.

Bu pafosu şərtləndirən əsas poetik vasitələrdən biri də təkrirdir. Bu üslubi-poetik fiqur Cavid şeirlərinə həm vizual, həm də akustik gözəllik bəxş edir. Onun ahəngdar səslənməsinə, yadda qalan olmasına səbəb olur. Qeyd edək ki, Cavidin əsərlərindəki təkrar təkcə musiqililiyə xidmət etmir, həm də misralardakı hökmün, mənanın daha bariz şəkildə ifadəsinə, adresata daha aydın çatmasına zəmin yaradır.

Əsas hissə / *Main Part*

Hüseyn Cavidin lirik əsərlərində təkririn bir neçə növü ilə qarşılaşırıq. Onlardan ən çox istifadə olunanı *eyni sözün və ya ifadənin ardıcıl təkrarı*dır. Bu təkrir, qeyd etdiyimiz kimi xalq dilindən gəlmə ünsür olub, emosional münasibətin ifadəsinə xidmət edir və daha çox israr, təkid məqsədi ilə işlədilir. Xalq dilində bu məqamda əksər hallarda “vay, vay, vay”, “ay, ay, ay”, “can, can” və s. kimi nidaların, “hə, hə”, “yox, yox” və s. kimi təsdiq və inkar ədatlarının işləndiyini görürüksə, Cavid üslubunda bu vəzifəni həm feil, isim, sifət kimi əsas, həm də ədat kimi köməkçi nitq hissələri yerinə yetirir. Nümunələrə baxaq.

Feil təkrir mövqeyində:

*Verin!.. Verin də, əvət, susdurun şu fəryadı,
Aman! Əsirgəməyin mərhəmətlə imdadı.
Verin! Verin!.. Gözü yollarda bir yığın başərin,
Nə heyrət, ah! Əsərsizmi bunca ahü ənin!?* [2, s.92]

Yaxud,

*Qoşar, qoşar da arar bir şərəyi-iman,
Arar zəlami-fələkətdə şöleyi-vicdan* [2, s.93].

Eyni bənddə *müxtəlif nitq hissələri* təkrir mövqeyində:

*Uçar, uçar, yenə ruhum diyari-hüznə qoşar;
Uzaq, uzaq, çox uzaq bir mühit içində yaşar.
Soğuq, soğuq!.. Gecə keçmiş, bütün cihan susmuş
Uzaqda inliyor ancaq zavallı bir bayquş.* [2, s.71]

Ədat təkrir mövqeyində:

*Xayır, xayır... nə diyor baq ricali-bəzmara;
Siyasət ərləri gür-gür gürüldiyor hər an.* [2, s.72]

Təkririn **anafora** növündən də Cavid yaradıcılığında aktiv istifadə olunur. Şairin lirikasından bir çox nümunələrdə bu mövqedə *ayrı-ayrı sözlərin, ifadələrin, hətta cümlələrin ardıcıl gələn misralarda təkrarlandığına rast gəlirik*. Bu da fikrin təsir qüvvəsini artırmağa yardım edən vasitələrdən biri kimi təzahür edir.

Ayrı-ayrı sözlərin ardıcıl gələn misraların əvvəlində təkrarlanması:

*Gülər bəni-başərin duyğusuz səfillərinə,
Gülər həmiyyətə biganə səngdillərinə.
Gülər ədalətə, insafa, haqqa, vicdana,
Gülər həqayiqi-İncilə, hökmi-Qur'ana,
Qoşar zəlami-fələkətdə ac, soluq, bihuş,
Qoşar ümidi-səadətlə müztərib, mədhuş.* [2, s.92].

Yaxud,

*Hər qulun cahanda bir pənahı var,
Hər əhli-halın bir qibləgahı var,
Hər kəsin bir eşqi, bir allahı var,
Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir [2, s.55].*

İfadələrin ardıcıl gələn misraların əvvəlində təkrarlanması:

*Azacık varsa, hissü vicdanın,
Kalk, oyan! Sönmemişse imanın.
Kalk, oyan! Gör ne fikre hadimsin?
Kimlerin oğlusan? Nesin? Kimsin? [2, s.72]*

Yaxud,

*Qürubə qarşı dəniz səhneyi-lətafət olur.
Qürubə qarşı dəniz başqa bir qiyamət olur [2, s.74].*

Yaxud,

*Yoq təbiətdə öylə bir qüvvət,
Əbədi, həm də paydar olsun.
Hər dəyişməkdədir bütün xilqət,
Hər dəyişməkdədir həyatü fünün.
Olmayan varmı inqilabə zəbun?
Varmı sarsılmaz öylə bir qanun?! [2, s.96]*

Yaxud,

*Nədir şu qəhrü fəlakət? Nədir bu qəhtü qəla?
Nədir şu kinü ədavət, nədir bu dərdü bəla? [1, s.71]*

İfadələrin və sözlərin ardıcıl gələn misraların əvvəlində təkrarlanması:

*Mərhəmətsizdir iştə köhnə fəlak,
Bəşəriyyətlə əylənir daim.
Bəşəriyyətlə əylənir gülərək...
Dünkü məhkum olur bu gün hakim,
Dünkü bədbəxt olur bu gün məsud,
Dünkü məsud olur bu gün mərdud [2, s.96].*

Cümlənin ardıcıl gələn misraların əvvəlində təkrarlanması:

*Mən nə idim? Şərqin əzilmiş qadını!
(Bir az sükut...)
Mən nə idim? Uf, onu heç sormayınız!
Varlığım bir quru heç! [2, s.56]*

Gətirilən nümunələrdən görüldüyü kimi, Cavid lirikasında anafora məqamında daha çox feil iştirak edir. Feil də onun tətbiq edildiyi misranın məzmunundan asılı olaraq, feilin müxtəlif sadə şəkillərində işlənir. Yuxarıdakı nümunələrdən fərqli olaraq, Cavid şeirində *eyni feil kökünün təkrir*

məqsədi ilə yanaşı işlənməyə müxtəlif şəkildə qəbul etməsinin də epifora kimi işlənməsinin şahidi olur.

*Yakar, yıkar, əzilir, məhv olur, basar, basılır,
Vətən yolunda ölür, öldürür, asar, asılır [2, s.71].*

Cavidin şeirlərində bəzən eyni söz arasına digər söz və ifadələr daxil edilməklə təkrarlanır. Bu da şeirə xüsusi musiqi ahəngi əlavə edir. Nümunələrə nəzər yetirək:

*Bahar, bahar gəlmiş, yenə ilk bahar;
Güllər, çiçəklər gülər, quşlar oynar [2, s.44].*

Yaxud,

*Sevinin! Zurna, toy çalın, sevinin,
Nə gözəl bayram! Of, gülün, sevinin! [2, s.54]*

Yaxud,

*Gözəl, hər halınız gözəl... Daima
Xəstə gönlüm oqşar sizi, alqışlar; [2, s.59]*

Cavid yaradıcılığında leksik təkrarın klassik Şərq ədəbiyyatı üçün xarakterik olan nümunələrinə də rast gəlirik. Bunlardan biri də **rəddül-əcz aləs-sadr** poetik fiqurudur ki, Cavid lirikasında onun müxtəlif növlərinə aid nümunələr seçə bildik.

Rəddül-əcz aləs-sadr (birinci beytin sonunun ikinci beytin əvvəlində işlədilməsi):

*Qucaq-qucaq əritilmiş gümüş dənizdə aqar;
Aqar da dalğalanır, cəzb edərdi hər nəzəri. [2, s.75]*

Rəddül-ibtida aləl-əcz (beytin ikinci misrasının ilk sözünün həmin misranın sonunda işlədilməsi):

*Günəş dalıb gediyor; köşkü andıran gəmimiz
Uçar, uçar, qoca qartal qanatları ilə uçar. [2, s.74]*

Bu poetik fiqurun təkrir ilə müvazi işləndiyini də görə bilərik. Məsələn:

*Əsmə, dur! Əsmə, ey nəsimi-bahar!
Uyuyor, yari-işvəkar uyuyor. [2, s.87]*

Rəddül-əcz aləs-sadr poetik fiqurunun klassik nəzəriyyə kitablarında təsbit olunmamış xüsusi şəkillərinə də Cavid lirikasında rast gəlinir. Fikrimizcə, bu, şairin öz tapıntısıdır. Məsələn, aşağıdakı nümunədə *birinci misranın ilk və orta sözünün növbəti misranın ortasında təkrarlandığını* görürük:

*Oyan, ey piri-xoşdil! Qalq, ayıl bir xabi-rahətdən!
Qiyamətdir, qiyamət!.. Qalq, oyan, zevq al bu fürsətdən. [2, s.77]*

Başqa bir nümunədə isə *misranın əvvəlindəki sözün ortasında təkrarlandığını* müşahidə edirik:

*Ayıl, ey şeyxi-vəcdavər! Ayıl, bax gör nə aləmdir?
Cahan sərməst olub rəqs eyliyor şövqü şətarətdən [2, s.77].*

Nəticə / Conclusion

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, Hüseyn Cavid lirikasını qulağayatımlı edən, ona xüsusi ahəngdarlıq bəxş edən ən mühüm vasitələrdən biri də təkrirlərdir. Şair söz, ifadə və cümlə təkrarından şeir vahidlərində eyni və ya ardıcıl gələn misralarda müxtəlif mövqedə istifadə edərək fikrin daha təsirli təqdiminə nail olur. Bu həmçinin Cavid şeirlərinin daha yaddaqalan olmasını təmin edir.

Ədəbiyyat / References

1. Bəylərova, A. Bədii dildə üslubi fiqurlar / A.Bəylərova/ – Bakı: Nurlan, 2008.
2. Hüseyn, C. Əsərləri. Beş cildə, c.1 / C.Hüseyn/ – Bakı: Lider, 2005.
3. Quliyeva, M. Klassik Şərq poetikası /M.Quliyeva/ – Bakı: Yazıçı, 1991.
4. Məmməd, T. XX əsr Azərbaycan dramaturgiyasının poetikası: (H.Cavid, C.Məmməd-quluzadə və C.Cabbarlının dramaturgiyası əsasında), filol.e.d-ru a.dər.al. üçün təq.ed. dis-nın avtoreferatı/ – Bakı, 2004.

Такрир поэтически-стилистическая фигура как в лирике Гусейн Джавида

Азизага Наджафзаде

Доктор философии по филологии
Дом-музей Гусейна Джавида НАНА. Азербайджан.
E-mail: azizaga.necəfov@mail.ru

Резюме. Одна из важных поэтических средств, придающая особую гармонию лирике Гусейн Джавида является повтор. В одинаковых полустипических или же в последовательных строках, поэт в различных формах использует повтор слова, выражения и предложения. В результате, он более эффективно объясняет идею. Использование различных видов повтора, способствует более глубокому запоминанию стихотворений Г.Джавида.

Ключевые слова: такрир, анафора, эпифора, лирика, визуальная и акустическая красота